

Tahattoman ja vapaaehtoisen työttömyyden osuudet Suomessa

Jouko Martikainen

Tutkija

Taloustieteiden laitos, Joensuun yliopisto

1. Johdanto

Johtuuko työttömyys Suomessa siitä etteivät työttömät halua mennä töihin – ainakaan tarjotuilla palkoilla – vai onko ongelma siinä etteivät työttömät saa töitä, vaikka yrittäisivätkin niitä hakea? Kysymys on erittäin oleellinen, sillä vastauksen perusteella määräytyy se millaisia työllisyyskehinoja olisi käytettävä.

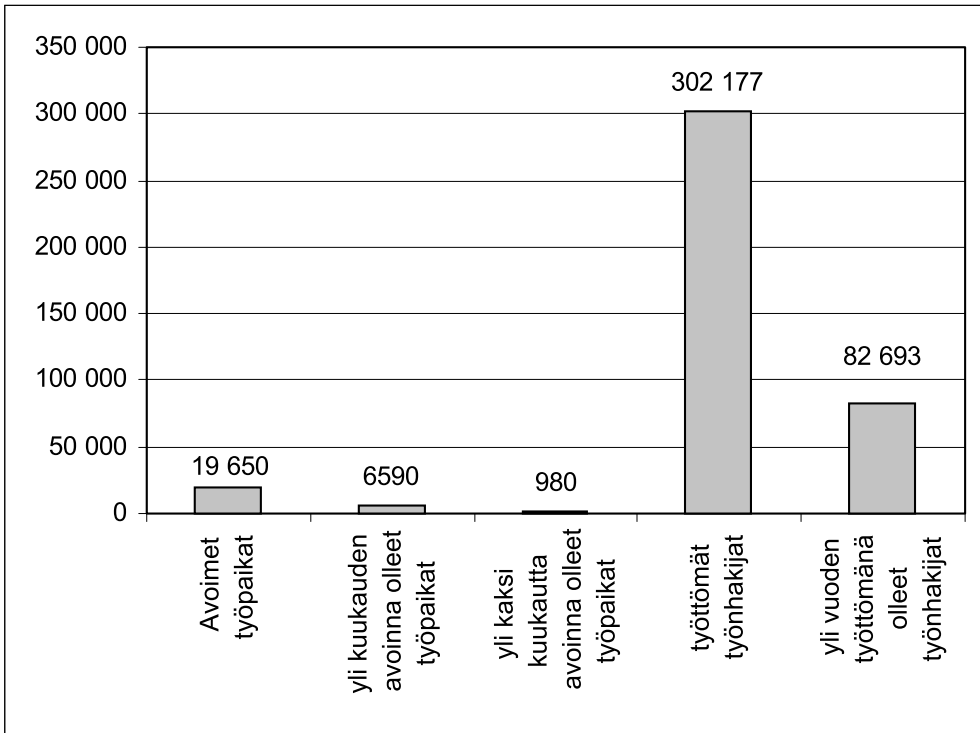
Jos työttömyys johtuu haluttomuudesta siirtyä työelämään pitää kannustinjärjestelmiä muuttaa. Esimerkiksi jäädyttää työttömyyskorvausten ja muun sosiaaliturvan taso sekä korottaa nettopalkkoja veromuutoksin tai tuloloukkuja poistamalla. Viime vuosina Suomessa työttömyyttä on hoidettu nimenomaan noilla keinoilla, joten ilmeisesti hallitusvalta on katsonut massatyöttömyyden syksi ihmisten haluttomuuden mennä töihin. Jos taas työttömyys johtuu siitä, etteivät työnantajat tahdo ottaa työttömiä töihin, niin silloin pitäisi pienentää matalapalkkaisten työnantajamaksuja, tarkistaa työehtosopimusten vähimmäispalkkoja tai koventaa työttömien työtaitoja.

Vaikka se onko työttömyys tahatonta vai vapaaehtoista on tärkeä kysymys, asiasta ei ole ollut selvitystä. Kysymys siis kuuluu: eivätkö työttömät halua mennä töihin vai johtuuko työttömyys työnantajien haluttomuudesta palkata työttömiä? Asiaan on löydettävissä selko, sillä aihepiiriä sivuavista tutkimuksista, tilastotiedoista sekä työvoimapolitiittisten käytäntöjen myötä saadusta havaintoaineistosta löytyy runsaasti tietoa.

2. Tilastotietoa

Vuonna 2001 avoimia työpaikkoja oli keskimäärin 19 650 (Työministeriö 2002a). Avomien työpaikkojen varanto on pieni, koska ilmaantuvat työpaikat tulevat yleensä nopeasti täytetyiksi. Työpaikoista 49 % tuli täytetyiksi kahden viikon kuluessa, 77 % yhden kuukauden kuluessa, ja 95 % kahden kuukauden kuluessa (Työministeriö 2002b). Työttömyys puolestaan on selvästi mittavampaa ja pitkäkestoi-

Kuvio 1. Avoimet työpaikat ja työttömät työnhakijat työnvälityksessä keskimäärin vuonna 2001

Lahteet: Työministerio (2002a,b&c).

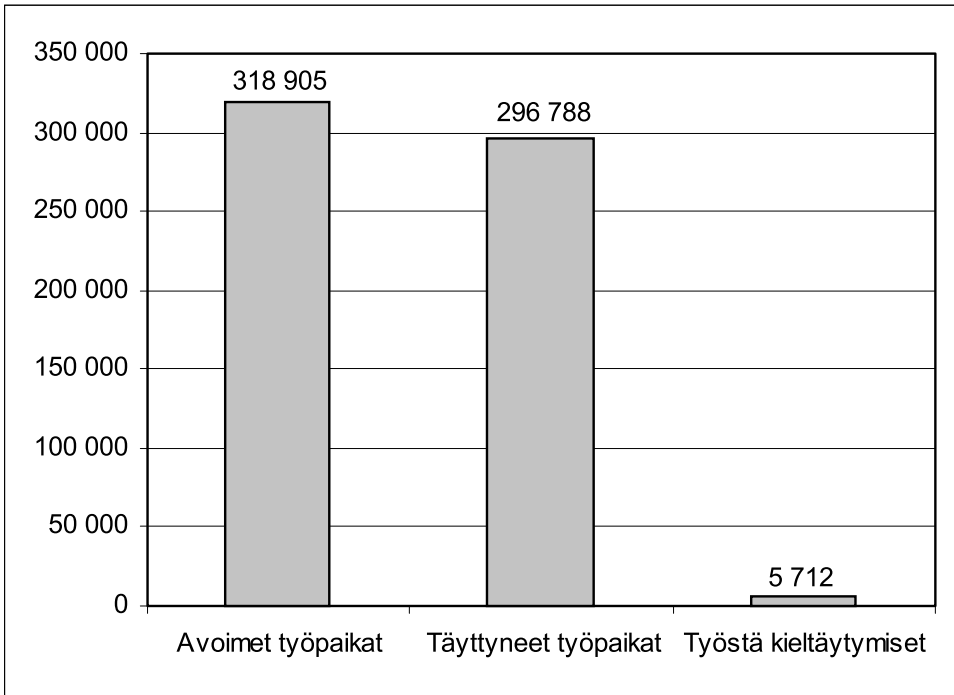
sempaa, kuten kuviossa 1 näkyy. Työttömiä työnhakijoita vuonna 2001 oli keskimäärin 302 177, joista yli vuoden työttömänä oli ollut keskimäärin 82 693 henkilöä (Työministeriö 2002c).

Työmarkkinoiden tilannetta voidaan kuvata suhdeluvulla avoimet työpaikat/työttömät työnhakijat, joka vuonna 2001 oli 1/15. Huonoimmillaan suhdeluku oli 1/81 vuonna 1993, jolloin avoimia työpaikkoja oli keskimäärin 5 935 (Työministeriö 2002a) ja työttömiä työnhakijoita keskimäärin 482 173 (Työministeriö 2002c). Näiden tietojen perusteella on vaikea tehdä muunlaisia johtopäätöksiä kuin että työ-

paikkojen puute on nimenomainen ongelma työmarkkinoilla. Jos suhdeluku olisi toisin päin, 15/1, niin silloin voitaisiin päätellä työttömyyden johtuvan työttömien motivaatio-ongelmista.

Työnvälityksen (Työministeriö 2002b) ja työstä kieltäytymisten määristä (Työministeriö 2002d) kertovat tilastot viittaavat haluttomuuden vastaanottaa tarjottua työtä olevan varsin marginaalinen ongelma, kuten kuviosta 2 ilmenee. Välitettyihin työpaikkoihin verrattuna työstä kieltäytymisten määrä oli alle kaksi prosenttia vuonna 2001.

Kuvio 2. Työnvälityksessä avoimena käyneet työpaikat, täyttyneet työpaikat ja työstä kieltäytymiset vuonna 2001

Lahteet: Työministerio (2002b&d).

3. Tutkimuksia työllistymis- halukkuudesta

Pasi Holmin ja *Tomi Kyyrän* tutkimuksen perusteella työttömyysloukussa 1990-luvun alkuvuosina oli noin 13 prosenttia työttömistä. Tutkimuksessa työttömyysloukku oli määritelty siten, että työttömät vaativat vähintään 10 prosentin ansion nousun, ja että he suostuvat työllistymään vain ominaisuuksiaan vastaavalla palkalla (Holm & Kyyrä 1997).

Tutkimuksessa myös osoittautui, että määritellyssä työttömyysloukussa olleista työttömistä lähes kolmannes, 31 prosenttia, työllistyi

(Holm & Kyyrä 1997). Määritelty työttömyysloukku ei siis todellisuudessa toiminutkaan työttömyysloukkuna ainakaan merkittävälle osalle siinä olleista. Vaille selvitystä kuitenkin jäi, kuinka suuri olisi työllistyneiden työttömien osuus ollut, jos kaikille tässä laskennallisessa työttömyysloukussa olleille työttömille olisi tarjoutunut mahdollisuus mennä töihin – siis vaikka vailla oleellista tulojen lisäystä. Tällöin työllistyneiden osuus olisi luonnollisesti ollut vielä suurempi kuin mainittu 31 %.

Siihen, etteivät laskennalliset työttömyysloukut, vaikka niissä työttömiä jonkin verran olisikin, juurikaan kahlitse työmarkkinoita,

viittaavat niin ikään valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan nuorisobarometrin 1999 tulokset. Tutkimuksessa haastateltiin Tilastokeskuksen toimesta työvoimatutkimuksen yhteydessä puhelimitse 1 412 nuorta, iältään 15–29-vuotiaita, sekä vertailuryhmänä tutkittiin 40–45-vuotiaita. Nuorista 86 prosenttia oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä: ottaisin mieluummin tilapäistäkin työtä kuin eläisin työttömyyskorvauksella, jos käteen jäävä tulo olisi yhtä suuri. Työttömänä olleiden nuorten keskuudesta vastaavalla tavalla halusi työllistyä 71 prosenttia. Vertailuryhmänä olleiden 40–45-vuotiaiden perusjoukossa työhalukkuus ilman tulojen kasvua oli 89 prosentilla, ja ikäluokan työttömistä tällä tavalla työllistymiseen suopean vastauksen antoi 71 prosenttia. (*Saarela 1999* ja web-sivusto)

Päivi Erkon ja Erja Salmisen (1998) tutkimuksessa satunnaisesti valituilta 4 200 työttömältä kysyttiin, ovatko nämä nykyisessä tilanteessaan valmiita erilaisiin työmarkkina-asemiin. Eniten annetuista vaihtoehdoista sai kannatusta kokopäivätyö: siihen oli valmiita siirtymään 87 prosenttia työttömistä. Jäljelle jääneistä 13 prosentista, jotka eivät haluaisi mennä kokopäivätyöhön, osa ilmeisesti olisi valmis siirtymään osapäivä- tai keikkatyöhön, mutta tietoa tästä seikasta ei esitetty. Siis yli 87 prosenttia työttömistä olisi valmis siirtymään työelämään. Kuinka paljon yli? Se ei kuitenkaan selvinnyt.

Saman tutkimuksen mukaan osapäivä- ja keikkatyö eivät ole yleisesti kovin houkuttelevia, sillä osapäivätyöhön on valmiina siirtymään vain 54 prosenttia ja keikkatyöhön 48 prosenttia työttömistä. Suomen järjestelmä ei siis ole kovin kannustava näihin työmuotoihin. Toisaalta parasta onkin, että työttömät haluavat nimenomaan säännölliseen kokopäivätyöhön,

sillä ne työt ovat verokertymän kannalta tuottoisimpia. Ylenpalttinen kiinnostus sijoittua osapäivätyöhön johtaisi julkisen talouden rahoitusongelmiin.

Kaarina Laurosen (1988) tutkimuksessa perusjoukon muodostivat toukokuussa 1986 toimeentulotukea saaneet tai hakeneet. Niistä asiakkaista, jotka olivat työttöminä, vain 9 prosenttia oli sellaisia, jotka eivät hakeneet töitä. Työnhakuaktiivisuus oli korkea, mutta kuinka hyvin se pätee nykytilanteessa ja koko työttömien joukossa.

Tilastokeskus edellyttää työttömiksi luettavilta, että nämä ovat aktiivisesti etsineet työtä viimeisen neljän viikon aikana. Vastaavasti Työministeriön työttömyyslukuissa ovat mukana myös ei-aktiivisina pysytelleet työttömät. Vuonna 2001 Tilastokeskuksen työttömyysluku oli 238 000 ja työministeriön 302 200. Näin ollen aktiivisesti työtä etsiviä oli 79 prosenttia työttömistä.

Aktiivisuus työn etsinnässä kertoo halukkuudesta mennä töihin vaikkakaan ei yksi yhteen. On työttömiä, jotka ovat lannistuneet työnhausta, koska pitävät työnsaantia liian epätodennäköisenä suhteessa vaivannäköön ja pettymyksiin. He ovat kuitenkin työhaluisia, jos töitä sattuisi ilmaantumaan. Vastaavasti on työttömiä, jotka täyttävät aktiivisuuskriteerin työn etsimisen suhteen, mutta eivät olisi silti halukkaita menemään töihin – ainakaan kovin pienellä palkalla tai epämieluliseen työhön. Työn etsintäaktiivisuus ei siis kuvaa työttömien työhalukkuutta kuin suuntaa-antavasti.

Kuinka päteviä edellä esitetyt lukuisat tutkimukset ja tilastotiedot ovat kertomaan ihmisten työhaluisuudesta? Kyselytutkimukset eivät välttämättä anna tarkkaa kuvaa reaali maailmasta, koska ihmiset voivat käyttäytyä eri tavalla kuin ilmoittavat käyttäytyvänsä; kysymykset

saattavat olla moniselitteisiä ja otokset ovat rajallisia. Mekaaninen työttömyystulojen ja palkkojen vertailu ja niistä tehdyt johtopäätökset siitä, ovatko ihmiset työttömyysloukussa, on puolestaan hyvin epävarma tutkimustapa. Tämä tuli havaituksi Holmin ja Kyyrän tutkimuksessa, jossa monet työllistyivät, vaikka tulot eivät juuri kasvaneet.

4. Työhaluisuus vuonna 1990

Vasta käyttäytymishavaintojen myötä saadaan selvitettyä totuus ihmisten työhaluisuudesta. Laaja käytännön kokemus asiasta on 1980-luvun ja 1990-luvun taitteesta. Työttömyys painui alimmillaan 83 600:aan (toukokuu 1990); jostakin syystä ihmiset olivat sijoittuneet hyvin töihin, eivätkä siis vältelleet työntekoa ainakaan kovin yleisesti. Erityisesti pitkäaikaistyöttömyys oli vähäinen: vuonna 1990 keskimäärin 3 029 henkilöä ja alimmillaan 2 561 henkilöä kyseisen vuoden toukokuussa. Pitkäaikaistyöttömyyttä ehkäistiin velvoitettyöllistämisen avulla. Tukityötä tarjottiin kun työttömyysjakso venyi lähelle yhtä vuotta, ja nuorten osalta jo ennemmin, puolen vuoden tai kolmen kuukauden kohdalla. Tukityöllistettyjä oli vuonna 1990 keskimäärin 28 789, ja kun työjakso kesti puoli vuotta, niin yhteensä tukityöhön sijoittuneita oli $28\,789 \times 2 = 57\,578$ henkilöä tuona vuonna.

Tavallaan kyseessä oli laaja otantatutkimus, jossa kokeiltiin, haluavatko ihmiset mennä töihin, jos töitä tarjotaan. Otantana olivat ne, joiden työttömyys oli venynyt pitkäksi, eli 60 607 henkilöä. Näistä 95 % meni töihin ja loput 5 % eivät menneet. Tarjottu työ oli pitkäaikaista kokopäivätyötä. Ei tiedetä, oliko mallissa työllistymättä jääneillä ongelmana työhaluttomuus, työkyvyttömyys, vai jokin muu syy siihen etteivät he työllistyneet.

Voidaanko saadut kokemukset pitkään työttömänä olleiden työllistymishalukkuudesta yleistää koskemaan myös lyhemmän aikaa työttömänä olleisiin? Jos voidaan, niin koko silloisesta työttömien joukosta vain 5 % eli korkeintaan 4 200 oli työhaluttomia. Koska ”otantatutkimuksessa” ei selvitetty, miksi osa ei työllistynyt, emme niin ikään voi tietää, kuinka paljon perusjoukon 4 200 henkilöstä oli lopulta työhaluttomia, ja joudumme käyttämään apuna sanaa ”korkeintaan”.

Työvoiman suuruus toukokuussa 1990 oli 2 648 900 henkilöä, joista siis enintään 4 200 henkilöä, eli 0,16 % oli työhaluttomia. Käytännön havaintoaineisto osoittaa, että työhaluisuus on suurempi kuin mitä mikään kyselytutkimus tai tuloloukkuselvitys antaisi olettaa.

Mistä saatu käytännön havaintojen ja kyselytutkimusten ero voisi johtua? Ihmiset eivät aina osaa tai halua vastata sen mukaisesti kuin he oikeasti tulisivat käyttäytymään kysymyksen mukaisessa tilanteessa. Toisaalta haastateltaville esitetyt kysymykset eivät ole yksiselitteisesti ymmärrettävissä. Ehkä moni vastaaja puntaroi mielessään tilannetta, jossa hänellä on vapaus valita työttömyyskorvauksella elämisen ja töihin menon välillä, ja siinä tilanteessa sitten ratkaista menisikö töihin vai ei. Mutta käytännön tilanteessa, kun työvoimatoimistosta ilmoitetaan työpaikasta johon voisi mennä, vaihtoehdoina ovatkin töihin meno ja karenssi, eikä työttömyyskorvauksella jouten eläminen ole mahdollista. Kun töitä tarjoutuu korvaussuhde on nolla, mikä on erittäin kannustavaa. Siksi tahaton työttömyys osoittautui käytännön elämissä olemattoman vähäiseksi.

5. Tilanne nykyisin

Jos ihmisten työhalukkuus ei ole reilussa vuo-

sikymmenessä muuttunut, niin silloin koko työvoimasta työhaluttomana on korkeintaan 0,16 %:n osuus kuten vuonna 1990:kin, mikä tarkoittaa nykyisin 4 100 henkilön suuruista joukkoa. Mutta onko syytä epäillä, että työhaluttomuus olisi kasvanut vuosikymmenessä?

Palkansaajien keskimääräiset ansiot ovat vuodesta 1990 vuoteen 2001 nimellisesti suurentuneet 43 prosenttia (Tilastokeskus 2002a). Vastaavana ajanjaksona maksettu keskimääräinen ansiosidonnainen työttömyyskorvaus on kasvanut nimellisesti 21,8 prosenttia ja peruspäiväraha tai työmarkkinatuki 21,3 prosenttia. Ansiosidonnaista päivärahaa, joka on työttömyyspäivärahoista parempi vaihtoehto, sai vuonna 1990 työttömistä kuusi kymmenestä, nykyisin enää neljä kymmenestä. Tämän rakennemuutoksen seurauksena koko työttömien joukon keskimääräinen nimellinen työttömyyskorvaus on kasvanut yksittäisiä päivärahamuotoja vähemmän, vain 9,7 prosenttia. (Vakuutusvalvonta 2002a&b)

Kun tulokehitykset korjataan reaalisiksi elinkustannusten muutoksilla (Tilastokeskus 2002b) havaitaan, että palkansaajien ansiot ovat välillä 1990–2001 kasvaneet 16 prosenttia, ja työttömien tulot ovat supistuneet kautta linjan: keskimääräinen ansiosidonnainen päiväraha on pienentynyt 1,2 prosenttia, peruspäiväraha ja työmarkkinatuki 1,6 prosenttia ja koko työttömien joukossa työttömyyskorvaus on alentunut keskimäärin 11,1 prosenttia. Näiden muutosten lisäksi työttömien ja palkansaajien välinen tuloero on kasvanut, koska verorakennetta on muutettu. Palkansaajille on annettu ansiotulovähennys ja tuloloukkua on poistettu, jolloin palkansaajien nettotulot ovat suurentuneet huomattavastikin. Vastaavasti työttömät ovat jääneet näistä eduista paitsi.

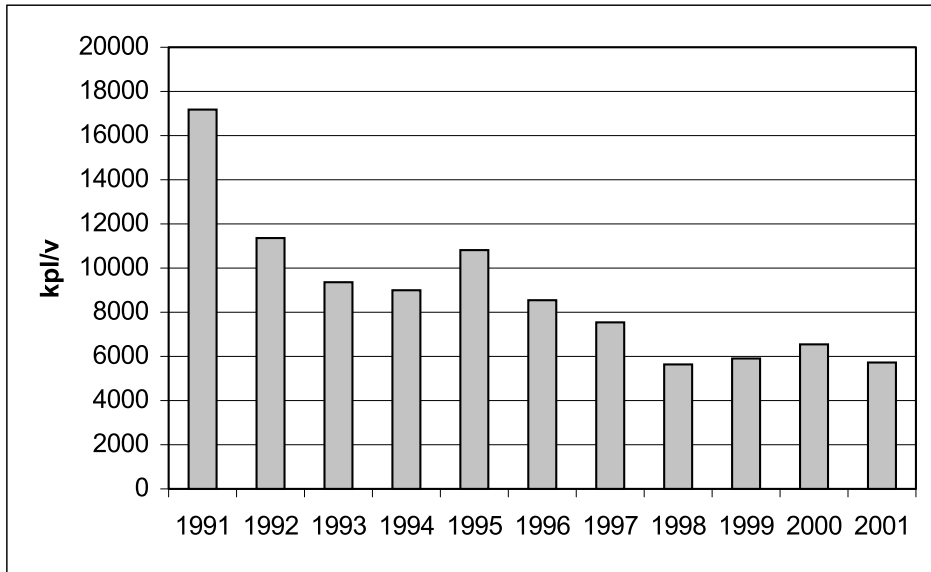
Kun työttömät työllistyvät on aiheellista

olettaa, että he menevät usein pienipalkkaisiin töihin, joten vähimmäispalkkojen kehitys voi antaa tietoa työnteon kannattavuuden muutoksista. Selvitin muutamien keskeisimpien alojen osalta, kuinka minimipalkat olivat kasvaneet niissä työtehtävissä, jotka vaativat suhteellisen vähän ammattitaitoa ja koulutusta. Osoittautui, että aikavälillä 1990–2001 minimipalkat olivat suurentuneet selvästi nopeammin kuin valtakunnallinen keskipalkka. Nimellisesti vähimmäispalkat olivat kasvaneet myyjän työssä 48,1 %, metalliteollisuudessa 48,4 % ja terveydenhuollon kouluasteen tutkintoa vaativissa tehtävissä 49,5–54,0 % (Metalliteollisuuden ja Kaupan työehtosopimukset sekä Kunnallinen yleinen virka- ja työehtosopimus 1990 ja 2001). Näiden havaintojen perusteella vähimmäispalkat olivat siis kasvaneet 5–11 % yleistä keskipalkkaa enemmän.

Työmarkkinapolitiikka on ollut minimipalkkojen osalta nurinkurista. Tarkastelujakson lopussa työttömyys oli kolminkertainen sen alkuun nähden. Taloustieteellisestä näkökulmasta katsottuna vähimmäispalkkojen olisi pitänyt sallia jäädä keskipalkkakehityksestä jälkeen, jotta työllistämisen kynnystä ja vaikeaksi paisunutta työttömyyttä oltaisiin saatu alennetuksi. Mutta nyt onkin toimittu päinvastoin. Vähimmäispalkkoja on kasvatettu ylenmäärin, mikä aiheuttaa rakenteellista työttömyyttä. Tässä voisi olla yksi syy siihen, miksi työttömyys ei ole laskenut toivotulla tavalla.

Työttömiä oli vuonna 2001 yli 200 000 enemmän kuin vuonna 1990. Oletettavasti työttömyyden lisäästä tuli eniten pienipalkkaisimmasta, vähiten lahjakkaiden osasta työvoimaa. Niinpä palkkajakauma ja sen keskiarvo olivat kaunistuneet siksi, että pienipalkkaisia oli poistunut jakaumasta suuri määrä. Kun mistä tahansa jakaumasta poistetaan pienimpiä

Kuvio 3. Työstä kieltäytymiset ilman pätevää syytä.

Lahde: Työministerio (2002d).

havaintoja, keskiarvo kasvaa, vaikka muutoskehitystä havaintoaineistossa ei olisi ollutkaan. Yleinen palkkakehitys ei siis ollut niin hyvä kuin keskipalkan muutos antaa ymmärtää. Voidaan todeta, että työttömyyskorvaukset eivät jääneet jälkeen yleisestä palkkakehityksestä niin paljon kuin keskipalkan kehityksen ja työllisille annettujen verohelpotusten perusteella luulisi. Vastaavasti vähimmäispalkat kasvoivat suhteessa yleiseen palkkakehitykseen vielä enemmän kuin aiemmin mainitut 5–11 %, jonka ne suurenvat keskipalkkaan nähden. Palkkajakauman aiheuttomasta kaunistumisesta johtuva harha ei kuitenkaan kosketa työttömyyskorvausten ja vähimmäispalkkojen keskinäistä vertailtavuutta. Keskimääräinen reaali-työttömyyskorvaus on pienentynyt 11,1 % ja reaaliset vähimmäispalkat kasvaneet 20,1–

24,9 %. Niinpä korvaussuhde on pienentynyt suuresti, mitä lisäävät vielä palkkoihin liittyvät verohelpotukset.

Kaiken kaikkiaan työnteko kannattaa suhteessa työttömyyteen nykyisin oleellisesti paremmin kuin reilu kymmenen vuotta sitten. Näin ollen voitaisiin olettaa, että työhaluttomia on nykyisin vähemmän kuin silloin. Tähän viittaa myös työstä kieltäytymisten määrän kehitys (Työministeriö 2002d) (kuviot 3).

Työstä kieltäytymisten määrä on vajonnut vuosikymmenessä kolmasosaan. Toteutettu kannustavuutta lisäävä politiikka on kasvattanut työhalukkuutta. Toisena syynä työstä kieltäytymisten vähenemiseen on ollut se, että työhönsoitukset työnvälityksessä ovat jääneet vähäisemmiksi, kun on siirrytty ilmoittamaan avoimista työpaikoista julkisesti mm. interne-

tissä. Työstä kieltäytymiset liittyvät nimenomaan työhönosoituksiin, kun taas avoimeksi julkistettuihin työpaikkoihin työhaluttomien ei tarvitse reagoida tai niistä kieltäytyä.

Mikä sitten on työhaluttomien määrä nykyisin? Kannustavuutta parantaneen politiikan ansiosta työhaluttomia voidaan olettaa olevan vähemmän kuin vuonna 1990, jolloin heitä oli korkeintaan 4 200 henkilöä. Ehkä 2 000–3 000 on oikean suuntainen luku nykyisin. Luku tarkoittaa, että 287 200 työttömästä vain 1 prosentti on vapaaehtoisesti työttömänä ja loput ovat tahattomasti työttöminä, kun rajana on se, ottaako työtön työtä vastaan kun sitä tarjotaan.

6. Käytännön kokemukset työnvälityksestä

Työvoimatoimistoissa välitetään työvoimaa sen tarvisijoille suuret määrät. Esimerkiksi Alajärven pieni työvoimatoimisto välittää vuodessa noin 800 työpaikkaa¹, ja yhteensä Suomessa työvoimatoimistojen kautta syntyy vuodessa noin 300 000 työsuhdetta (Työministeriö 2002b). Täten työvoimatoimistoissa tunnetta- neen varsin hyvin millainen työmarkkinatilanne kullakin alueella on, ja kuinka työnhakijat ja työnantajat käyttäytyvät.

Haastattelin viiden paikkakunnan (Alajärvi, Helsinki, Joensuu, Järvenpää ja Tampere) työvoimatoimistosta henkilöä, jonka kerrottiin parhaiten osaavan kertoa ovatko työttömät työhalukkaita, ja onko työnantajilla vaikeuksia saada heidät töihinsä. Työvoimatoimistojen asiantuntijoita haastatteleamalla saadaan heidän subjektiivinen näkemyksensä, joka pohjautuu

heidän kenttäkokemuksiinsa ja käytännön havaintoihinsa. Tällainen tapa selvittää asioiden tilaa ei ole perinteisten taloustieteellisten tutkimusmenetelmien mukainen. Hyvänä puole- na kuitenkin on, että näin saadaan nimenomaan ruohonjuuritason tietoa. Ehkä täten löydetään tarkennusta kuvaan Suomen työ- markkinatilanteesta.

Kaikista työvoimatoimistoista kerrottiin yhtenevästi, ettei työnantajilla ole ongelmaa saada työvoimaa, mikäli (työnantajien asetta- mat) kriteerit täyttyviä työntekijöitä on tarjolla. Työntekijöitä saa parhaimmillaan jopa sama- na päivänä. Kieltäytyviä työnhakijoitakin esiintyy, mutta sillä ei ole työnantajien työvoi- man saannin kannalta merkitystä. Jos joku kiel- täytyy, niin valitaan seuraava tarjokas – työttö- mien jono ei hevin lopu kesken.

Vaikeuksia saada työnhakijoita kiinnostu- maan työpaikasta voi olla silloin, jos kyseessä on puhelinmyynti tai muu myyntiedustus provisiopalkalla, osapäivätyö 2–3 tunnin työajalla erityisesti myöhäiseen kellonaikaan, tai jos työ- ajat ovat epäsäännölliset. Joissakin työvoima- toimistoissa on myös ilmennyt ongelmia saada työnhakijoita parin päivän pituisiin pätkätöi- hin, mikä johtuu pitkälti siitä, että työnteko voisi johtaa työttömyysturvan maksatuksen vii- västymiseen. Tampereella ongelma on saatu ratkaistua pikapestin avulla, eli halukkaat pätkätyöläiset on etsitty etukäteen. Ongelmia työntekijöiden saannissa esiintyy nimenomaan silloin, jos työnantaja on asettanut erityisiä va- timuksia, jotka supistavat hakijajoukkoa. Työt- tömien saamisessa sijoittumaan normaaliin täy- sipäiväiseen työhön ei ole ongelmia. Työnan- tajat voivat kuitenkin kärsiä siitä, etteivät saa työvoimatoimistosta tekijöitä, jos he ovat aset- taneet työnhakijoille sellaiset vaatimukset, et- tei kukaan työttömistä niitä täytä.

¹ Suullinen tiedonanto Alajärven työvoimatoimistosta.

7. Työnantajien haluttomuus työsuhteiden synnyttämiseen

Työpanosta välitetään työvoimatoimistoissa. Työttömät työnhakijat ovat hoitaneet leiviskänsä ja tulleet markkinapaikalle tarjolle. He ovat ilmoittautuneet työvoimatoimistoon, antaneet kuvan tiedoistaan ja taidoistaan ja näin tarjoutuneet työmarkkinoiden käytettäviksi. Useimmat työnhakijat pyrkivät lisäksi omatoimisesti hakemaan töitä, esimerkiksi käymällä yrityksissä kysymässä töitä tai lähettämällä työnhakukirjeitä. Mutta usein tämäkään ei auta, vaan kohtalona jääminen työttömäksi.

Entä yritysten aktiivisuus? Käyvätkö yrittäjät työttömien luona tiedustelemassa voisivatko nämä tulla töihin? Tai lähettelevätkö työnantajat työttömille kirjeitä, joissa kysytään, olisiko mahdollista, että nämä työttömät tulisivat yrityksen palvelukseen? Tai ovatko yritykset tehneet edes sen, että ovat ilmoittautuneet työvoimatoimistoon halukkaaksi työllistäjäksi? Tilastoista tiedämme, etteivät ne ole tehneet edes sitä – avoimia työpaikkoja ei juuri ole.

Entä olisivatko työnantajat yhtä mieltä seuraavan väitteen kanssa? ”Ottaisin mieluummin töihin työttömänä olevan työnhakijan vaikka hänelle kuuluisi maksaa työehtosopimuksen mukainen palkka sivukuluineen kuin olisin ilman häntä.” Tai jos väitteenä olisi: ”Olisin valmis ottamaan työttömän työnhakijan kokopäivätoimiseen työhön.” Kuinka monta prosenttia työnantajista antaisi myöntävän vastauksen? Entä jos työtön-sanan eteen liitettäisiin etuliitteeksi ”pitkäaikais-”? Tuskin kovinkaan moni antaisi myöntävää vastausta.

Työnantajien toiminnasta työsuhteiden solmimiseksi on helpompi löytää vajavaisuutta, välttelyä ja puutteita kuin työnhakijoiden toiminnasta. Miksi työnantajat välttelevät työn-

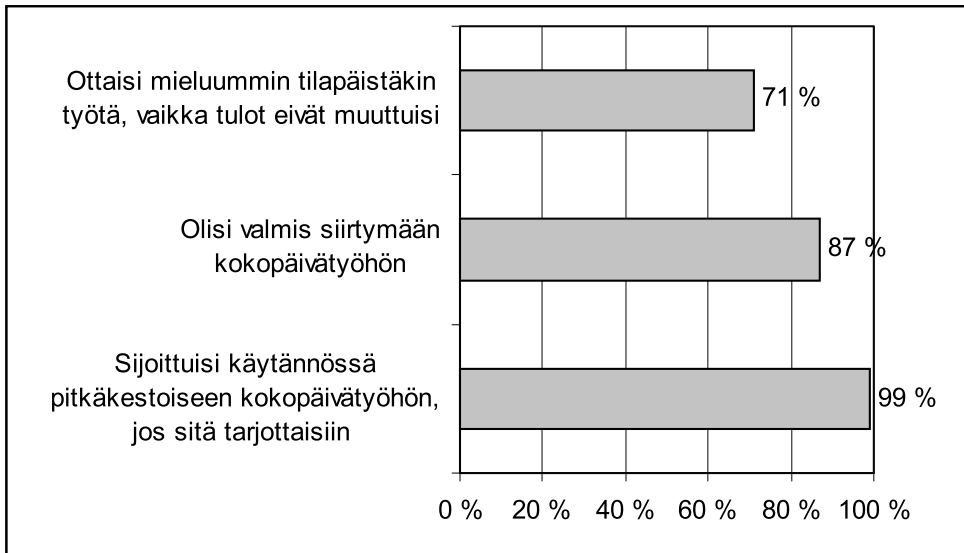
antamista työttömille? Kuinka yritykset saataisiin haluamaan työllistää työttömät? Näihin ongelmiin ja niiden syihin pitäisi löytää ratkaisun mikäli työttömyydestä halutaan päästä eroon.

8. Työttömyystyyppien osuudet ja hoito

Mitkä ovat tahattoman ja vapaaehtoisen työttömyyden osuudet Suomessa? Yhtä ainoaa vastausta ei voida antaa, koska tilanne riippuu siitä, kuinka tahaton ja vapaaehtoinen työttömyys määritellään. Onko rajapisteinä se ottaako henkilö työn vastaan jos töitä tarjotaan, kun toisena vaihtoehtona on karenssi? Tai onko rajana se tahtooko työtön mieluummin olla työttömänä vai mennä töihin, jos hän saa vapaasti valita työn ja työttömyyden väliltä ilman karenssin uhkaa? Kuuluuko työttömän etsiä aktiivisesti töitä, ja jos kuuluu, niin kuinka aktiivisesti on etsittävä, jottei henkilöä luettaisi vapaaehtoisesti työttömäksi? Onko mikä tahansa työ hyväksyttävä, vai voiko töitä valikoida? Kuinka kaukana oleviin töihin on yritettävä hakeutua? Onko myös työttömyystuloa pienemmän palkan kelvattava? Kysymyksiä voisi jatkaa edelleen. Määriteltävä tilanne, milloin työttömyys on tahatonta ja milloin vapaaehtoista, on kovin moniulotteinen ja vaatisi jokaisessa ulottuvuudessaan tarkan rajanvedon. Kuten arvata saattaa tarkkaa yksityiskohtaista määritelmää ei näytä olevan mistään löydettävissä.

Määritelmien luominen ei ole keskeistä tässä tapauksessa. Vapaaehtoisen työttömyyden ja tahattoman työttömyyden sijasta on parempi käyttää yksityiskohtaisempia ilmaisuja, kun esitetään tietoja ihmisten työhalukkuudesta tai mahdollisuuksista päästä töihin. Siitä, mikä on Suomen työttömien työhalukkuus erilaisissa ti-

Kuvio 4. Työttömänä olevien työhalukkuus

Lahteet: Saarela (1999), Erkko & Salminen (1998) ja työllistämiskokeiluissa saatujen kokemusten perustalta tassa artikkelissa tehdyt johtopäätökset.

lanteissa, on koottu tässä artikkelissa esitettyjä tietoja kuvioon 4.

Jotta tilanteen selvitys olisi yhteiskunnallisesti hedelmällistä, työhalukkuutta kannattaa tarkastella nimenomaan työllisyysenhoidon näkökulmasta. Löydettyjen tietojen perusteella voidaan tehdä tarvittavat johtopäätökset: jos työnantajat saataisiin haluamaan työllistää työttömät, 99 prosenttia näistä työllistyisi. Jos taas työllisyyttä yritetään hoitaa siten, että työntöön rahallista kannustavuutta parannetaan, vain 0–13 prosenttia työttömistä, eli vain osa niistä jotka eivät ole nykyisin valmiita siirtymään kokopäivätyöhön, saataisiin työllistymään. Niistä 13 prosentista työttömiä, jotka eivät ilmoita nykyisin olevansa halukkaita siirtymään kokopäivätyöhön eivät kaikki sijoittuisi työelämään, vaikka työntöön kannustavuutta

kuinka koetettaisiin parantaa. Syyvaihtoehtoja siihen on useita. Ensinnäkin henkilö ei ehkä halua töihin, muttei kyllä pääsisikään. Hän on siis tavallaan yhtä aikaa sekä vapaaehtoisesti että tahattomasti työtön. Pelkkä työhalun korjaaminen ei silloin riitä työllistymiseen. Toiseksi, haluttomuus työhön voi olla periaatteellista tai johtua osaamattomuuden pelosta tms. syystä. Kolmanneksi, on mahdollista että töihin menemättömyys johtuu aloitteettomuudesta hakeutua töihin.

Niitä työhaluttomia, joilla on jokin edellä mainituista ongelmista työllistymiseen ei, ainakaan kovin helposti, auta taloudellinen kannustaminen vaan vasta työmarkkinoiden veto. Jos avoimia työpaikkoja tulisi runsaasti tarjolle, työnvälityksestä tulisi kutsu töihin, jolloin lähes kaikki näistäkin työttömistä lähtisivät työ-

elämään. Työstä ei hevin kieltäydytä, kun sitä tarjotaan. Sen sijaan kynnyksien itse hakeutua töihin voi olla kovin korkea, ja sitä voi olla mahdollonta riittävästi madaltaa taloudellisin kannustimin.

9. Yhteenveto ja johtopäätöksiä

Suomen työmarkkinoiden keskeisenä ongelmana ei ole työttömien työhaluttomuus. Kaikki tutkimukset ja tilastot kertovat tämän yhtenevästi. Siksi kannustavuutta lisäämällä ei työttömyyttä juurikaan pystytä parantamaan. Vastaavasti työnantajien halukkuus ja aktiivisuus työllistää työttömiä on pulmallisen vähäinen. Työnantajat pitäisi saada haluamaan työllistää työttömät.

Mikäli tahattoman työttömyyden ja vapaaehtoisen työttömyyden rajaksi asetetaan ehto, menevätkö työttömät töihin, jos heille tarjotaan useita kuukausia kestävästä kokopäivästä työtä, vapaaehtoisesti työttömiä on hyvin vähän, vain noin 1 prosentti työttömistä. Loput, eli lähes kolmesataatuhatta työtöntä, ovat tahattomasti työttöminä. Nämä tahattomasti työttömät saataisiin työllistymään, jos kysyntä työmarkkinoilla saataisiin korjatuksi kuntoon.

Jos työnantajilla esiintyy vaikeuksia saada työvoimaa, se johtuu yleensä siitä, ettei heidän asettamiensa kriteerien mukaista työvoimaa ole tarjolla. Tyhjistä on paha nyhjästä. Tämä on tietyllä tavalla työmarkkinoiden ihannetila. Täystyöllisyys kyseisen työvoimatyyppin osalta, mikä tarkoittaa että talouden resurssit ovat näiltä osin täyskäytössä. Työnantajilla ei kuitenkaan ole vaikeuksia saada työvoimaa, kunhan maksavat sille riittävän hyvän palkan. Työnantajat jotka tarjoavat parhaat palkat ja työehdot saavat työntekijät hakeutumaan yritykseensä. Yleensä näissä yrityksissä myös tuot-

tavuus on suurin. Vastaavasti huonosti tuottavat yritykset eivät pärjää kilpailussa, vaan karstiutuvat pois. Näin talous etenee kohti suuremman tuotannon tasoa.

Työmarkkinoilla on joitakin kapeita sektoreita kuten provisiopalkkainen myyntityö, hyvin lyhyet työsuhteet ja 2–3 tunnin osapäivät, erityisesti epätavallisina kellonaikoina, joihin työvoiman houkuttelemisessa esiintyy ongelmia, etenkin silloin kun työnantaja on asettanut rajaavia vaatimuksia työnhakijoille. Pitäisikö julkisen sektorin ryhtyä toimiin, jotta saataisiin autetuksi näiden työmarkkinoiden pienien osa-alueiden tilannetta? Tulisiko tuloverotusta yleisesti alentaa ja työttömyyskorvauksen reaalitason pienentää, jotta työttömät saataisiin motivoituksi vastaanottamaan näitä töitä nykyistä paremmin? On selvää, että provisiopalkkaisen myyntityön kasvu tai parin tunnin osa-aikatyöt eivät voi työllistää merkittävä osaa työttömistä. Vaikka tuollaiset työt onnistuttaisiin saamaan houkutteleviksi työttömille, massiivista työttömyysongelmaa ei saataisi helpotettua kuin hieman. Julkisen sektorin tulisi mieluummin keskittyä käyttämään sellaisia työttömyydenhoitomenetelmiä, joilla voidaan saada huomattavia parannuksia työmarkkinatilanteeseen. Ei kannata keskittyä hoitamaan marginaalista ongelmaa siitä, etteivät työttömät huoli joitakin erikoisia työtarjouksia.

Yritykset voivat itse ratkaista työvoimapulansa mainituilla marginaalisilla aloilla. Eivätkö provisiopalkan ehdot ole silloin aivan liian kehnot tai eikö 2–3 tunnin osa-aikatyön palkkaus ole turhan huono suhteessa työn, työmatkojen ja sitoutumisen vaivaan, jos työttömät eivät halua lähteä näihin töihin? Työnantajilla on käytettävissään keinot saada tarjoamansa työt houkutteleviksi, jos he sitä todella haluavat, ja jos yrityksen toiminta sitä vaatii. Pitää

maksaa tuntipalkkaa provisiopalkan sijasta, ja lyhyen osapäivätyön sijasta pitää tarjota pitempiä työrupeamia tai maksaa parempaa palkkaa lyhyille työajoille jne. Näin yrityksissä saadaan loppumaan ongelmat työvoiman saannissa jos halutaan.

Viime vuosina työttömyyttä on yritetty hoitaa alentamalla veroja miljardeilla euroilla ja poistamalla tuloloukkuja, jotta työttömät saataisiin haluamaan töihin. Onko hallitusvallalla ollut erheellinen käsitys siitä, miksi työttömät ovat työttöminä? On lääkitty vaivaa, jota ei käytännöllisesti katsoen ole. Ei ihme, ettei hoito ole toiminut. Luvattu työttömyyden puolittaminen ei ole onnistunut edes seitsemässä ja puolessa vuodessa, vaikka sen uskottiin toteutuvan alle neljässä vuodessa.

Miksi Suomen työttömyys on kuitenkin pientynyt varsin paljon, vaikka näyttäisi, että voimavarat on uhrattu väärän vaivan hoitamiseen? Lieneekö seuraava selitys uskottava: talous joka on ajautunut historiansa syvimpään lamaan ja yli puolen miljoonan ihmisen työttömyyteen pääsee kolmensadantuhannen työttömän tasolle kahdeksassa vuodessa kun tulee useiden vuosien nousukausi, ja kun talouden itse itseään korjaavat ja ohjaavat mekanismit hoitavat tilannetta. Työllisyystilanne kohentuu automaattisesti, vaikka uusien työllisyyttä parantamaan tähtäävien poliittisten päätösten, kuten veronalennusten, työllisyysvaikutus olisikin ollut kokonaisuutena olematon. Jäljelle jää kysymys: kuinka saataisiin työnantajat haluamaan työllistää työttömänä olevat?

Yksi apukeino on työttömien koulutus. Riittääkö se? Niin ikään maltti vähimmäispalkkapolitiikassa auttaisi. Voitaisiin tyytyä hillittyihin vähimmäispalkkojen korotuksiin tai pidättyä korotuksista kokonaan, kunnes minimipalkat palaisivat suhteessa muihin palkkoihin

tasolle, jolla ne hyvän työllisyyden vuonna 1990 olivat. Viime vuosina on hillitty yleiskorotuksia mutta kasvatettu huomattavasti vähimmäispalkkoja. Työttömyydenhoidon kannalta tällainen politiikka on ollut vähemmän hedelmällistä. Yleiskorotus tarkoittaa jo ennestään töissä olevien palkankorotuksen suuruutta, millä ei ole olennaista merkitystä työllisyyden kannalta. Vähimmäispalkka on puolestaan kirjattu työehtosopimukseen palkkauksen minimiehdoksi, ja se muodostaa yhdessä työnantajamaksujen kanssa työllistämisen kynnyksen. Sen suuruudella on keskeinen vaikutus työllisyyteen. Se, että minimipalkkojen kasvattamisesta pidätyttäisiin toistaiseksi, ei tarkoittaisi, etteikö yleiskorotuksia, jopa huomattaviakin, voitaisi tehdä kaikille jo töissä oleville.

Työnantamisen mahdollisuuksia voitaisiin parantaa nopeimmin ja voimakkaimmin tulonsiirroin. Alentamalla työnantajamaksuja pienipalkkaisilta tai antamalla heille palkkatukea saataisiin työllistämisen kynnystä madalletuksi ja siten työnantajat halukkaiksi työllistämään työttömiä. □

Kirjallisuus

- Erkko, P. & Salminen, E. (1998): Työttömien suhtautuminen oman työmarkkina-asemansa muutoksiin. Teoksessa Rasinkangas Jarkko: Hyvinvointi ja työmarkkina-asema. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 33. Helsinki. s. 123–164.
- Holm, P. & Kyyrä, T. (1997): Tulojen vaikutus työmarkkinasiirtymiin. VATT-tutkimuksia 40. Helsinki.
- Kaupan työehtosopimus 1990 ja 2001.
- Kunnallinen yleinen virka- ja työehtosopimus 1990 ja 2001.

- Lauronen, K. (1988): Toimeentulokiasiakkaat ja heidän elämäntilanteensa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 9/1988. Helsinki.
- Metalliteollisuuden työehtosopimus 1990 ja 2001
- Saarela, P. (1999): Selvitys 15–29-vuotiaiden suomalaisten nuorten koulutukseen, työhön, työelämän muutoksiin sekä Suomen EU-puheenjohtajuuteen, kulutukseen ja huumeisiin liittyvistä käsitteistä. Opetusministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta. NUORAn julkaisuja Nro 13. Helsinki. http://www.minedu.fi/nuoro/julkaisut/barometri_1_99b.html http://www.minedu.fi/nuoro/julkaisut/barometri1_99d.html
- Tilastokeskus (2002a): Palkansaajien ansiotasoindeksi 1964=100. <http://statfin.stat.fi/StatWeb/Table.asp?PA=Stat5&D1=a&D2=a&LA=fi&DM=SLFI&TT=2>
- Tilastokeskus (2002b): Elinkustannusindeksi 1951:10=100 kuukausittain. <http://statfin.stat.fi/statWeb/start.asp?PA=Eki&D1=a&D2=a&LA=fi&DM=SLFI&TT=2>
- Työministeriö (2002a): Avoimet työpaikat. <http://www.mol.fi/tiedotus.tauluk4.html>
- Työministeriö (2002b): Tilastotiedote 2002:2. Työnvälityksen vuositilastot vuonna 2001. <http://www.mol.fi/tilastojulkaisut/2%20Tilastotiedote%202002.pdf>
- Työministeriö (2002c): Työttömät työnhakijat. <http://www.mol.fi/tiedotus.tauluk1.html>
- Työministeriö (2002d): Työnvälitystilasto. Työvoimapolitiittiset lausunnot, vuositilastot.
- Vakuutusvalvonta (2002a): Maksetut päivärahat, päivärahopäivät ja päivärahan saajat vuosina 1990–2000.
- Vakuutusvalvonta (2002b): Työttömyyskassojen ja Kelan maksamat työttömyysturvaetuudet. Tiedote työttömyysturvasta 2002:9. http://www.vakuutusvalvonta.fi/julkaisut/pdf/tty%20tiedotteet/tt9_29102002.pdf